

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Capitularia Regvm Francorvm

Additae sunt Marculfi monachi & aliorum formulae veteres, & Notae
doctissimorum virorum

Baluze, Etienne

Parisiis, 1677

Ad Lib. II.

urn:nbn:de:hbz:466:1-22974

cum ligaverit sine causa. & tit. 43. 6. Romanus homo conviva Regis. 7. Romanus homo possessor. 8. Romanus tributarius. Greg. Tur. lib. 2. cap. 33. de Gundebaldo Rege: Burgundionibus leges mitiores instituit, ne Romanos opprimerent. Leg. Burgund. tit. 40. Ceterum si quis posthac barbarus vel testari voluerit vel donare, aut Romanam consuetudinem aut barbaricam esse servandam fecit. & passim his legibus. Cassiodor. lib. 7. c. 3. Necessarium duximus illum &c. ad vos Comitem destinare, qui secundum edicta nostra inter duos Gothos litem debeat amputare; si quod etiam inter Gothum & Romanum natum fuerit fortasse negotium, adhibito sibi prudente Romano, certamen possit aequabili ratione distringere. Inter duos autem Romanos Romani audiant. Vetus constitutio Chlotarii Regis nondum edita, quam eruditissimus Iac. Sirmondus humanitate & liberalitate sua mihi communicavit: Inter Romanos negotia causarum Romanis legibus precipimus terminari. Sed de his, si Deus dederit, alia plura.

BANNIRE] id est, edicto convocare. Bannum enim edictum est & denuntiatio qualibet. Appendix Gregorij Turon. cap. 87. Insuper Sygoberti omnes leudes Austrasiorum in exercitu gradiendum banniti sunt. Leg. Ribuar. tit. 67. Si quis legibus in utilitatem Regis, sive in hoste, sive in reliquam utilitatem bannitus fuerit, & minime adimpleverit, si agriudo eum non detinuerit, solidis sexaginta mulctetur. Capitul. lib. 3. c. 69. Quicumque homo nostros habens honores in hostem bannitus fuerit. Lib. 4. c. 25. Non manniatur. s. l. per Comitem bannatur. Hincmar. ep. 4. c. 15. Synodus Confluentina an. DCCCLX. Ab hoc die & deinceps de Dei banno & nostro bannimus ut nemo hac amplius presumat. Sic bannum pro denuntiatione & edicto. Capitul. lib. 3. c. 66. & lib. 4. c. 24. & 60. Inde etiam pena seu multa edicto non obtemperantis bannum dicitur sepe in Capitulis & aliis. Vt & heribannum pro multa ejus qui ad exercitum ire neglexit. quod nos *Arriereban* dicimus. Gregor. Turon. lib. 5. c. 26. lib. 7. c. 42. Capitul. lib. 3. cap. 14. & 35. Cujus vocis vestigia plura apud nos hodie remanent. Siquidem & nuptiarum proclamationem bannos appellamus.

MISSO NOSTRO] Legato, qua voce nil frequentius.

EX NOSTRO LATERE] Sic Greg. Tur. lib. 4. c. 13. *Misit Rex Innacharium & Scaptarium primos de latere suo.* Synodus Matifconensis II. sub Gunthranno Rege c. 14. *Hi qui lateri Regis adherent.* Vita Ludovici Pij, quae etiam apud Adhemarum extat, & Aimoini continuationi subjuncta est lib. 5. c. 10. Eodem anno generalem conventum Aquilgram habuit, & per universas regni sui partes fideles ac creditarios à latere suo misit, qui aequi juris tenaces existentes perveria corrigere, omnibusque congruum jus aquo libramine penderent. Sangallensis lib. 2. c. 9. Tunc ex latere Casaris directi sunt qui eos honorifice introducerent. Hodie quidem Summi Pontificis legatos Cardinales *Legatos à latere* dicimus.

FIDELITATEM] Gregor. Turon. lib. 7. c. 7. *Priores quoque de regno Chilperici, ut erat Ansovaldus & reliqui, ad filium ejus, qui erat, ut*

superius diximus, quatuor mensum, se collegerunt, quem Chlotarium vocaverunt, exigentes sacramenta per civitates quae ad Chilpericum prius aspexerant, ut scilicet fideles esse debeant Gunthranno Regi ac nepoti suo Chlotario. & cap. 13. de Gararico Duce, qui sacramenta de nomine Childoberti susceperat. Appendix Greg. cap. 76. Capitul. lib. 3. c. 8. *Vt nulli alteri per sacramentum fidelitas promittatur nisi nobis & unicuique proprio seniori ad nostram utilitatem & sui senioris &c.* & cap. 88. Ejus porro sacramenti formulam Petrus Pithæus de litteris optimè meritis edidit unà cum secundæ Regum familiae historici.

LEODE] Pro fide accipio. Leudes in leg. Vuisigothor. lib. 4. tit. 5. c. 5. Leudes namque apud Gregorium Turonensem ij dicuntur qui fideles Regis sunt, & qui nulli praterquam Principi obnoxij sunt; quos sequens ætas *Barones* dixit. Greg. Turon. lib. 9. c. 20, in pacto Regum apud Andelaum: *Leudes illis qui Domino Gunthranno post transiitum Domini Chlotarii sacramenta praeberunt.* Appendix Gregor. cap. 54. *Chlotarius cum proceribus & leudibus Burgundia Tricassinis conjungitur.* & passim. Idem leudes Baronum nomine comprehendit c. 41. *Burgundia Barones verò tam Episcopi quam ceteri leudes timentes Brunichildem.* Vnde proculdubio feudum leudum sive *lehen* hodie quoque Germani vocant. quod jam à Cujacio initio feodorum observatum est. Huc referri posset quod nos *ligium hominum* seu *homagium* dicimus.

SAMIO] Corrupte, ut quidem censeo; aut certe plenius inquirendum. Putarem notis *sacramenti* vocem heic scriptam nec intellectam.

PER LOCA SANCTORVM] Appendix Gregor. c. x. c. *Hi duo Flaachus & Anilibaldus, eo quod multa ad invicem per loca sanctorum de amicitia obliganda sacramenta dederant.* De ejusmodi sacramento proxime supra diximus.

PIGNORA] reliquæ sanctorum. Id porro heic observandum, in eam rem à Rege missas ut sibi aut filio fidelitatis sacramentum præstaretur.

AD LIB. II.

HVIVS libri titulus in MS. ita conceptus erat: *Incipit sedola qualiter charta pagenses fiant.* quod ommissum nolui. Igitur superiore libro omnium litterarum & negotiorum formulas tradidit Marculus quæ regio nomine & in palatio expediti solerent. Hic verò chartas pagenses continet, eas videlicet quæ in unoquoque comitatu & pago, in præsentia Comitum, aut Vicariorum, aut Centenariorum, aut etiam privatim petagi possent. Nam, ut antea diximus, rite & publice quippiam perficiendi duo tum legitimi modi, in palatio ante Regem, aut in pago ante Comitem. Pleraque existunt etiam negotia quæ per epistolam fieri possunt; quorum etiam formulæ secundo libro comprehenduntur. Ideoque magnus Cujacius, qui hoc eodem codice usus fuerat, hanc totius operis divisionem respiciens, hoc titulo Marculsum laudat: *in Marculsi monachi libro de formulis publicorum privatorumque negotiorum* in Pauli sentent. lib. 4. tit. 6. Esti non omnia quæ secundo libro

libro traduntur privata sunt. Nam quod ante Comitem peragitur, publicum, non privatum est. Vide Capitul. lib. 4. c. 19. 26. 29.

Cap. 1.

DE MAGNA RE QUI VULT XENODOCH.] Xenodochij seu hospitalis aut monasterij constructio est & dotatio, a privato quolibet in animæ remedium & peccatorum remissionem facta. Omnes quippe donationes, fundationes, & privilegia Ecclesie concessa his atque adeo superioribus seculis hanc remedium animæ causam continent. Ut fallatur Falceus qui antiqu. lib. 5. c. 10. non ante Dagoberti Regis tempora Ecclesiis bona in animæ remedium aut remissionem peccatorum data existimat, sed tantum ad opus, in usum luminum, & facta tella. Nam vetustissima quæque monumenta etsi pecuniæ vel fructuum destinationem continent, ut in facta tella aut in usum luminum sufficerent, hanc tamen causam præterdunt, ut ad veniam à Deo impetrandam dantibus profint. Salvianus disertissimus ille Massiliensis Presbyter integris quatuor libellis Timothei nomine ad Ecclesiam catholicam divites omnes vehementissimè adhortatur, præcipuè eos quos gravium delictorum terror exagitat, quòsque peccatorum conscientia excruciat, ut peccare & labi desinant, tandemque peccata sua misericordiis, largitionibus, & elemosynis redimant. Gregor. Turon. lib. 6. c. 20. de Chrodino quodam qui domos, vineas, argentum Ecclesiis ditribuens dicebat: *Sint hæc Ecclesia data, ut dum de his pauperes reficiuntur, tibi veniam obtineant apud Deum.* & lib. 9. c. 42. in Radegundis epistola: *Que aly pro animarum suarum remedio, vel forent ibidem de rebus propriis contulerunt.* Hæc verò formula longam ejus argumenti præfationem continet. Qua ratione postea eò usque progressum est ut plerique crederent donationibus in Ecclesiam factis posse crimina quæcunque nullo negotio aboleri; ob eamque causam synodo Cabilonensi sub Carolo M. reprobata est hæc opinio cap. 36. nimirum adversus eos qui de industria peccantes per elemosynas impunitatem sibi promittebant. *Non enim, inquit, idcirco quis peccare debet ut elemosynam faciat, sed ideo elemosynam facere debet qui peccavit.* Eodem pertinet quòd tum illo Concilio, tum in Capitulis, res Ecclesie parvonia pauperum & pœnia peccatorum appellatur.

SEV QUIDAM] Ita emendavi pro *quidem*, ut constaret sensus.

QVOQUE SCLELIBVS] Pro & sceleribus.

OPTAT] Hujus clausulæ, quæ duris conscripta, mendis etiam non caret, sententia est. Ille scelerum & flagitiorum conscientia excruciat, & Christiano nomine indignus, optat donatione & constructione monasterij & elemosynis peccata sua extinguat, quod etiam passim sacra scriptura spondet, idque adductis rationibus plenius probat, deinde rem ipsam aperit.

COLONICIS] De colonica dictum est supra lib. 1. c. 30.

REMOTA PONTIFICVM] Hæc clausula ad exemptionem Ecclesie pertinet, ex voto adificantis vel dotantis, que justissima est causa, qua de re factis ad cap. 1. lib. 1.

Tom. II.

CABALLOR. PRESTVS] Prestus, id est, præstationes.

PARAVEREDA] De quibus lib. 1. cap. 11. MIN VENDI CAVSAM] Causa pro re, ut nostris chose. Gregor. Turon. lib. 4. c. 13. *Multa causa per eum irrationabiliter gerebantur.* Capitul. lib. 5. c. 360. *Si quis causam alterius tulerit de loco suo.* Pipinus Imper. *Non presumant ipsi, aut homines illorum, alicui homini suam causam tollere, vel suam laboratum.* Leg. Longob. lib. 3. tit. 4. l. 5.

ZEZIA FRAVD. MERCATOR.] Intelligit Giezi, de quo 4. Reg. 5. 26. ubi de Naaman & Elizæo, Sic Gregor. Turonens. de mirac. lib. 1. c. 59. Sic & Tarasij epist. p. 11. Alij hujus maledictionis loco Iudæ exemplum proponunt. Testamentum B. Remigij apud Flodoardum lib. 1. c. 18. vet. chartæ S. Benigni, & passim vetera instrumenta.

SOCIETATI QVOQUE ET FISCO] Aliàs socio quoque fisco. Vtrumque retineri potest. In pœnis enim fiscum socium adjungebant, ut infra omnibus penè formulis.

PROLOGI] Præfationes sunt variae que donationi ad Ecclesiam conveniunt, & omnes remissionis peccatorum & animæ remedium causas continent. Cujus exempli pleraque instrumenta donationum videre est in antiquis Ecclesiarum monumentis.

COMAM CAPITIS MEI] Capitul. lib. 1. c. 137. *Ve liber homo qui in monasterio regulari comam deposuerit, & res suas ibidem delegaverit, promissionem factam secundum regulam firmiter teneat.* In tabulario S. Martini Turonensis: *Ego Galfardus S. Martini humillimus Levita &c. dono, trado Deo necnon S. Marino, ubi parentes mei me obtulerunt, novo ordine traditionis per capillos capitis mei illic comam relinquens &c. proprium meum qui ex successione parentum meorum mihi obvenit &c. Dat. x. KL. Julij anno xvii. regnante Domino Karolo Rege.*

Cap. 3.

PECVLIO VTR. SEXVS] Peculij vox variè accipitur. Nam præter notiore significacionem ejus quod à patre vel domino filio aut servo concessum est, vel quod illi parvonia & industria quæsierunt, veteres etiam omne patrimonium peculij nomine appellabant, auctore Servio in eclog. 1. à pecoribus in quibus eorum universa constabat substantia, unde & pecunia dicta. Vlpianus quoque ea quæ Græci *οὐρα* dicunt Gallos *peculium* appellasse testatur. l. 9. §. *Dotis.* De jure dotium. Heic verò pro pecudibus peculium usurpari manifestum est, idque non abs re, cum & peculij vox à pecudibus deducta sit. Sic infra cap. 4. *Peculio utriusque sexus majore vel minore.* cap. 7. & aliàs sæpe. Synodi Aurelianensis l. c. 17. *De his qui parochiis in terris, vineis, mancipiis, atque peculiiis quicumque fideles obrulerint, antiquorum canonum statuta servantur.* Rotharis Rex in legibus Longobardorum tit. 105. 19. *Si quis caballum alienum aut quodlibet peculium, credens suum esse, præferit.*

EA SCILICET RATIONE] Precaria est; de qua postea cap. 5.

NE QVICQVAM AVR1] Asterisco hunc locum notavi, quòd eum integra fide curare & N n n

restituere non poterim. Sensus tamen hic esse videtur, donatorem velle præsentem donationem insinuari gellis municipalibus; et si non ejus fortasse quantitatis sit quæ insinuationem desideret. Nam ducentorum aureorum donationes, non minoris quantitatis, insinuari solitas ante Iustiniani constitutionem notum est.

SI QVIS VERO] Omnibus ferè hujus libri formulæ præscribitur, si adversus eas factum commissumve quid fuerit, ut & in Capit. lib. 3. c. 25. quod tutius est quam ad id quod interest agere, cujus plerumque difficilis probatio, & ad exiguam summam deducitur l. ult. De prætorii stipular. Hincmarus de divortio Hlotharij & Tebergæ ad x11. interrog. p. 402. *Sed & in jure civili in conscriptione chartarum conditionalis constituto ponitur. quo dispendio qui eandem chartam infringere tentaverit, fisco multetur, & accusator accusationi scriptura se à conditione mutare non poterit.*

STIPULATIONE SUBNIXA] Fortasse quòd stipulatio antè intervenerat. Vel etiam hujus clausulæ ea mens est, ut perinde firmum id habeatur atque si in stipulatum deducta res fuisset. Nam stipulatio commune erat omnium obligationum alstringendarum vinculum. Paulus Sentent. lib. 5. tit. 7. Id porro ex jure Romano petendum, omnibus formulis etiam inferioris ævi adscriptum videre est: cujus loco sæpe in traditionibus Fuldensibus *culmo subnixa*, quasi stipulatio à stipula descenderet, quod Isidorus asserit origin. libro quinto: *Stipulatio à stipula. Veteres enim quando sibi aliquid promittebant, stipulam venientes frangebant: quam iterum jungentes, sponsones suas agnoscebant.* Quamquam credibile sit Isidorum, cum hæc scriberet, de jure hospitij & tessera hospitali cogitasse. Aliam certè stipulationis notationem Varro, aliam quoque Jurisconsulti tradunt.

Cap. 4. **CESSIO**] ex causa donationis. Vetus instrumentum donationis tempore Iustini Imp. Huic cessione atque donationi à me facta in beatissimo atque apostolico vivo sacerdote Ravennatis Ecclesie ad omnia quæ superius tenentur adscripta re legi, consensu, & subscripsi, & testes ut subscriberent convocavi, stipulantique vobis, vir beatissime, & actoribus tuis in presentia constitutis in verbis sequentibus spondendi, quæ ideo longius exscripsi, quia non longè à nostris formulis absunt.

Cap. 5. **PRECARIA DE IPSA VILLA**] Res Ecclesie alienari non posse multis synodorum decretis, pluribus etiam Imperatorum Regumque constitutionibus sancitum est. Illud tamen receptum, ut petenti ad certum tempus rei ecclesiasticæ usufructus non denegeretur, si quidem non minus quam alterius tantæ quantitatis quantam acceperat reditus cum ipsorum prædiorum dominio Ecclesie derelinquat. L. *Subemus*, §. *Sanè omnis*. Cod. de sacrosanctis Eccles. Synodi Belvacensis cap. 11. Meldensis c. 22. Solebant & qui res suas Ecclesie dabant precibus rogare ut sibi, quoad vixissent, iis uti frui liceret, ut hæc formula ostendit, & supra hujus libri cap. 1. 3. Incerti auctoris formulæ c. 27. Formul. leg. Rom. cap. 7. Leg. Alaman. tit. 2. *Si quis liber res suas ad Ecclesiam*

Dei dederit &c. & posthac à pastore Ecclesia per beneficium susceperit ad vitualem necessitatem conquirendam diebus vite sua, & quod spondendis persolvat ad Ecclesiam censum de illa terra &c. Leg. Bajuv. c. 1. tit. 1. Posthac nullam habeat potestatem exinde quicquam auferre, nec ipse, nec posteris ejus, nisi defensor Ecclesie illius per beneficium prestare voluerit ei. Fortunatus lib. 8. carm. ad Gregorium Tutonenf. pro agro prælitio. tum carm. 22. ad eundem, precatoria pro ipso agro.

Quando reposcetur, vestris redit usibus avorum, Et domino proprio restituemus eam.

Instrumentum verò seu chartam quæ eo nomine confici batur, precariam & precatoriam appellabant, quòd precibus concessa videretur, Concilij Toletani VI. c. 5. *Si quis Clericorum vel aliarum quarumlibet personarum stipendium de rebus cuiusdam Ecclesie Episcopi precepit largitate, sub precaria nomine debeat professionem scribere, ut nec per remotionem diuturnam præjudicium afferat Ecclesie.* Synodi Epaunenfis c. 18. Rhemenfis sub Carolo Magno c. 55. Vnde & ipsum negotij genus precaria dicitur. Quod à precarij contractu aperte deductum est, quamvis diversa sit utriusque negotij natura. Nam ad certum tempus precaria constituitur, non ad domini nutum; & ut plurimum merces sive census in precaria intervenit, non autem in precario, quod gratuitum est. Tandem omnis concessio usufructus rerum Ecclesie ad certum tempus, precaria dicta est; licet qui petit, de suo nihil donaverit. Pipinus Rex in synodo an. dccc111. *Vi sub precario & censa aliquam partem ecclesiasticæ pecunie in adiutorium exercituum nostrorum cum indulgentia Dei aliquantotempore retineamus &c. & iterum, si necessitas cogat, aut Princeps iubeat, precarium remouetur & rescribitur novum.* Capit. lib. 5. c. 3. ex synodo Leptinenf. & lib. 7. c. 142. *Præcipimus ut nullus res Ecclesie nisi precario possideat; & postquam ipsa precaria finita fuerint, faciant potestativi speculatores Ecclesie nostram elegerint, aut ut ipsas res recipiant, aut posteris eorum sub precario & censu habere permittant.* Vide infra cap. 39. 40. 41.

NOSTRÆ EVIT PETITIO] Floardardus hist. Rhem. lib. 2. c. 1. de Mapinio Episcopo: *Hujus quoque temporibus Suavegotio Regina Rhemenf. Ecclesie tertiam partem villa Virisiaci per testamenti paginam delegasse reperitur. Quam partem ipse quoque Præsul Teudechildi præfata Regina filia usufructuario per precariam salvo Ecclesie jure concessit, ita dumtaxat ut post ejus obitum, absque ullo præjudicio, sicut ab ea meliorata fuisset, ad ditionem Rhemenf. revocaretur Ecclesie.*

AD BENEFIC. VSVFRUCTUAR.] Sic beneficium pro precario accipit Tertullianus adversus Hermogenem: *Tribus modis aliena sumuntur, jure, beneficio, impetu, id est, dominio, precario, vi, dominio non suppetente.* Horatius epist. 2. lib. 2.

Si proprium quidquam puncto quo à mobili bona Nunc prece, nunc precio, nunc vi, nunc sora Permutet dominus.

Ideoque & precarium genus liberalitatis esse Iuriconsulti testantur. l. 1. & 2. De precario. Sic & in l. *Iubemus*. §. *Sant.* Cod. De sacrosanctis eccles. ubi hoc negotij genus describitur: *Patra conscribat per qua & tempus intra quod hoc prestari placuerit statuatur, & manifestum sit quod quisque acceperit hujusmodi beneficii gratia.* Leg. Alaman. tit. 2. à pastore Ecclesia per beneficium suscepit. Leg. Bajuvar. c. 1. tit. 1. per beneficium prestare. Constitutio synodi Pistenfis an. dcccclxxii. de villis B. Dionysij. *has villas, cum omnibus que per precarias aut beneficia inde homines retinent &c.* Inde beneficii nomine ea pradia dicta, que pro servitio militari à Rege sive etiam ab aliis concedebantur, que feuda posteritas dixit. Initio namque vita accipientis finiebantur, & ex certis causis revocari poterant. Capitul. lib. 1. c. 126. *Qui beneficia regalia tam de rebus ecclesiasticis quam qua & de reliquis habere videntur &c.* Lib. 3. cap. 5. 19. 20. lib. 4. c. 9. Carolus Calvus Rex in diplomate pro Ecclesia Rhemenfi apud Flodoard. lib. 3. c. 4. *Quicquid exinde nos fidelibus nostris beneficiavimus, presentialiter restitimus.* Hincmarus de villa Novilliaco: *Catoilus dedit villam Novilliaco in beneficio Anshero Saxoni, qui nonas ac decimas ad pariem Rhemenfis Ecclesie usque ad mortem suam persolvit.* Synodi Meldensis c. 18. *Præcepta illi, cina jure beneficiario de rebus ecclesiasticis facta à vobis sine dilacione rescindantur.* & cap. 20. cap. 53. Itaque cum Hadrianus Papa ad Fridericum Anobardum scripsisset multa se ei beneficia contulisse, hoc verbo exaruit Imperator, quod sic excusat Pontifex apud Radovicum lib. 3. c. 22. *Iacet enim hoc nomen, quod est beneficium, apud quosdam in alia significatione quam ex impositione habeat assumatur, tunc tamen in ea significatione accipiendum fuerat quam nos ipsi posuimus, & quam ex institutione sua noscitur retinere. Hoc enim nomen ex bono & facto est editum, & dicitur beneficium apud nos, non feudum, sed bonum factum.* Aliquando autem in donationibus Ecclesie factis nominatim cavebatur ne in beneficium præstarentur, cujusmodi exempla sunt in traditionibus Fuldensibus lib. 1. *Præ nullis Clericorum aut laicorum aliquando res ipsa quas tradidi in beneficium præstentur, sed ad locum quo præfatus martyris corpore quiescit perpetuo deserant.* Lib. 2. *Præ nullis Clerici aut laici aut alterius persona beneficium nunquam fiat, & si unquam factum fiat, nos jure hereditario prædictum locum accipiamus, vel successores nostri accipiant.* Flodoardus lib. 3. c. 10. Anselmus Leodiensis cap. 56. *In tres portiones prædia Ecclesie divisit, unam sibi & successoribus reservavit, alteram Ecclesie ac monasteriis impertit, tertiam militibus, qui Ecclesiam armis protegerent, habere concessit.*

PONTIFICIUM NON HAB.] Id est potestatem, facultatem. infra cap. 8. 9. & passim his formulis. Gellius lib. 1. c. 13. *Re semel statuta deliberataque ab eo cuius negotij id pontificium esset.* l. 1. Cod. Th. de maternis bonis: *Ita sint in parentum potestate atque dominio ut fruenti pontificium habeant, alienandi eis licentia derogetur.* l. 3. Cod. Th. de fide cath. *Neque his penitus posthac obtinendarum Ecclesiarum pontifi-*

Tom. II.

cium facultatemque permitto. In veteri instrumento S. Galli Alamannicar. Antiquit. to. 2. quo etiam precaria huic formulæ omnino simillima continetur: *absque præjudicio S. Galluni ipsam villam tenere & usare facias, & nullum pontificium habeas de ipsa villa nec vendere, nec donare, nec alienare, nec minuare, sed in quo possimus, semper meliorare faciamus.*

PER HANC PRECATYRIAM] Precatoria pro precaria. Synodi Epauensis cap. 18. *Quod Clerici etiam sine precatoris qualibet diuturnitate temporis de Ecclesia remuneratione possederunt, in jus proprietatis temporis præscriptio- ne non vocetur.* Flodoard. hist. Rhemenf. lib. 2. c. 5. ex synodo Rhemenfi sub Sonnatio Episcopo: *De his qua per precariam impetrantur ab Ecclesia, ne diuturnitate temporis ab aliquibus in jus proprium usurpentur, & Ecclesia defraudentur.*

PER QVINQVENN. RENOVATA] Infra cap. 39. *absque ulla alia renovata, ut mos est in ceteris, precaria.* Incertus auctor cap. 41. *& ut alia precaria de quinquennio in quinquennium renovantur, istam vero non sit necesse renovandi.* Id institutum, ne longinquitas temporis proprietati obliteret, ut Toletani Concilij sexti verbis utat. Synodi Belvacensis c. 13. *Præ precaria de quinquennio in quinquennium secundam antiquam consuetudinem & auctoritatem renoventur.* Meldensis c. 22. Capitul. Caroli Calvi c. 9. Burchardus lib. 3. c. 169. cap. 1. De precariis. Precariarum porro, præter has formulas, exempla extant in appendice Flodoardi, ubi de Adalberone Episcopo Remensi, in veteribus S. Galli instrumentis, que Alamannicar. Antiquit. to. 2. à Goldasto edita sunt, & in traditionibus Fuldensibus.

CONTRA HANC EPISTOLAM] Nil Cap. 6. frequentius hoc libro & in formulis leg. Rom. quam per epistolam negotium gerere; atque adeo omnes hujus libri formulæ in epistolæ modum conceptæ sunt, ut supra *Domino sancto &c.* infra *Dulcissimi filii neporibus &c.* Receptum illud esse sub Romanis Imperatoribus probabile est, paulatim recedente solennium verborum usu quibus per multas ambages res agebantur. Itaque & manumisso per epistolam fieri poterat. l. *Qui absentis*. 38. De adquirenda vel amitt. possess. §. *Multis.* Instit. de libertin. Cautionum quoque & obligationum per epistolam exempla passim occurrunt. Imò & testamenti loco plerumque epistolæ scribi solite, ut de Hilarione B. Hieronymus prodit, earumque epistolarum infinita exempla Iuriconsulti proferunt. l. Miles 75. De legat. 2. l. *Alumnae*. §. ult. De adim. leg.

CHARTA DONAT. INTER] De ejus. Cap. 7. modi donatione lib. 1. c. 12.

QVOD PARITER IN CONIVGIO] Leg. Salice tit. 47. 2. *Si ibi aliquid elaboravit, quia legem noluit audire, amittat.* Leg. Ribuar. tit. 39. 2. *Tertiam partem de omni re quam simul conlaboraverim.* Tradition. Fuldens. lib. 1. *Notitia traditionis Hrunghoten, qualiter ille pro æterna retributione elaboratum suum omne tradidit, hoc est, porcos IX. vacca VI. oves XII.* Alibi in donatione Benedicli: *De elaboratu meo*

Nnn ij

sunt haec, boves xxxix. porci lxxii. oves xx. mappae xv. manutergia ii. plumacia vi. operteria ii. pallia lineae vi. pavilli xiv. &c. Lib. ii. tradidit omnem laborem meum.

Cap. 9. **CHARTA OBNOXIATIONIS**] Epistola est qua pater, qui bonorum uxoris suae praemortuae usufructum à filiis accepit, remunerandi causa illis donat villas quasdam suas, earum tamen usufructu retento; atque ita se obnoxium reddit, ut ne illas in posterum alienare aut minuire possit. Ideoque haec formula obnoxio appellatur. Quae res proximè ad precariam Ecclesiae accedit, de qua infra cap. 39. Nam & in fine additur clausula precariis ascribi solita, ut perinde valeat atque si per quinquennium renovata fuisset.

EVINDICASTIS] Flooard. hist. Rhenens. lib. 3. c. 10. *Res quoque nonnullas, iuraque Ecclesiae, ac mancipia, legibus per advocatos evindicata receperunt.*

Cap. 10. **EPIST. CVM IN L. FILIOR.]** Epistola est codicillorum loco, qua avus nepotes ex filia praemortua ad successionem vocat. Similis est & alia inter formulas leg. Rom. c. 22. Verùm ad legem Romanam ea pertinet; haec autem, quae indistinctè concepta est, ad legem Salicam, ut opinor, referenda, etsi de lege Romana potest etiam accipi, qua de re ad leg. Romanam formulas.

DVLCSIS. NEPOTIS.] Sic in l. *Lucius Titius*. 88. §. *Que marito*. De legatis ii. l. *Titia*. 34. §. 1. De legatis ii. & passim. Proprium illud liberorum epitheton. *Dulces natos* dixit Virgilius *Aen.* 4. *Dulces liberos* Horatius.

PER LEGEM] Salicam scilicet. Illa etenim tit. 62. proximiores tantum admittit, & nepotes omnes repellit. Quod Childeberti Regis constitutione innovatum est: *Ve nepotes ex filio vel ex filia ad aviaticas res cum avunculis vel amitis sic veniant tanquam si pater aut mater vivi fuissent*. Potest & de lege Romana accipi, quae ante Iustinianum ab intestato tertiam partem aviaticae successionis nepotibus ex filia detrahebat. l. iv. Cod. Th. De legitimis hereditat. Ve opus fuerit hac epistola in vice codicillorum, ne ullam deminutionem paterentur.

QUANDO NYPTAM TRAD.] hoc est, ut dotem matris conferant, huiusmodi ejus successionem accedere velint. l. 5. Cod. Th. de legitimis heredit. *Ve mixtis matrum suarum dotibus, avi hereditatem pro rata parte, quam lex divalis censuit, cum avunculis partiantur*. Ibid. Anianus quicquid filia accepit tempore nuptiarum.

DE PRÆSIDIO NOSTRO] Suprà lib. i. c. 12. cum terris &c. seu praesidiis domus eorum. Hoc libro c. 7. *Terris, villabus, domibus cum omni praesidio, etiam peculium, praesidium utriusque generis & sexus*. Gregor. Turon. lib. 6. c. 4. *Inruerunt in domo Lupi, & direpto omni praesidio, fingentes se illud in thesauro Regis recondere, suis enim domibus intrulerunt*. Lib. 9. cap. 19. in pactione Regum apud Andelaum: *Si quid de agris fiscalibus vel speciebus atque praesidio pro arbitrio sui voluntate facere aut cuiquam conferre voluerit, in perpetuo auxiliante Domino conservetur*. Gregor. Turonens. de gloria confessor. c. 107. *Habens divitias multas, & iam in fun-*

dorum possessione quam in praesidio domorum valde dives erat ac locuples. Ex quibus locis conjicio praesidij nomine pecuniam numeratam, aurum, argentum, & alia id genus intelligi. Nam & Celsus in l. *Si oborus* 79. §. 1. De Legatis iii. ait Proculum referre *audisse se rusticos senes ita dicentes, pecuniam sine peculio fragilem esse, peculium appellantes quod praesidij causa seponeretur*. Cui convenit quod ait Constantinus Imp. in pecunia veteres robur omne patrimoniorum possidisse. l. 22. Cod. de administrat. tutor. In formulis verò incerti auctoris praesidij nomine pecudum greges & boum armenta significari videntur, cap. 47. *etiam peculium, praesidium utriusque generis & sexus*.

CHARTA QVI SVO NEPOTE] Nolui Cap. 11. quid immutare. Nam seculi & auctoris vitium esse videtur. Est autem formula donationis, qua pater nepoti ex filio aliquid donat, ut praecipuum illud habeat, sitque melior ejus nepotis conditio quam ceterorum.

ABSQVE CONSOR. FRATR.] In donatione Haganonis ad S. Martinum anno quinto HLudovici Imp. *Fridegiso Abbati irado mansum nostrum dominicatum, quem extra consorium fratrum in hereditate habemus in pago Blesensi*.

VEL FILIIS MEIS] Leg. *filiorum meorum*. **VT FILIA CVM FRATRIBVS]** Lege Salica, Ribuaris, & aliis, filia in alode seu terra paterna non succedebat. Hac verò formula patrem ad successionem suam potuisse eam revocare & veluti heredem cum fratribus instituire manifestum est. Quae formula apud Cujacium Observat. viii. edita extat.

CONSVETUDO TENETVR] Consuetudinem vocat leges Salicas, Ribuaris, & similes, merito, cum multò antè usum receptae quam in scriptis redactae sint. Sic autem leg. Salica tit. 61. *De terra verò Salica nulla in mulieris hereditate transeat portio, sed virilis sexus totam terram proprietatis suae possideant*. quae diversa ab editis, ex MS. reg. excerpti. Leg. Ribuar. tit. 58. *Sed dum virilis sexus existerit, femina in hereditatem aviaticam non succedat*. Leg. Saxon. c. 39. *Pater aut mater defuncti filius, non filia, hereditatem relinquunt*. Leg. Anglionum tit. 7. *Hereditatem defuncti filius, non filia, suscipiat. Si filium non habuit qui defunctus est, ad filiam pecunia & mancipia, terra verò ad proximum paterna generationis consanguineum pertineat*. Quod & olim Armenis placuisse & à Iustiniano Imp. sublatum docet Noy. XXI.

TERRA PATERNA] Alode. Leg. Ribuar. tit. 58. *terra aviatica*, in leg. Saxon. & Anglion. hereditas. Vide supra ad c. 12. lib. 1.

SI QVIS EXTRAN. HOM.] Adoptio est; Cap. 11. quae tamen propriam legem continet. Fit enim ab eo qui rebus suis superesse non potest, ideoque statim bonorum suorum possessionem in adoptatum transfert, ea conditione ut victum & vestitum, quandiu vixerit, ei suppeditet.

PACTVM INTER PARENTES] Divisio Cap. 14. paterna hereditatis inter fratres, ut & formulæ incerti auctoris c. 39. leg. Rom. 24. Parentes autem haec & alibi non raro dicuntur non proprie & ex usu veterum, sed in ea significatione quam

vulgò hodie retinemus, pro quibuscunque proximis vel consanguinitate junctis. Gregor. Turon. lib. 5. c. 5. *Cujus parentes condolentes propinqui exitum &c.* lib. 6. c. 36. *Conjuncti parentes gravissimis Clericorum tormentis subdentes inermere voluerunt.* Sic fortasse Tertullianus lib. de carne Christi: *Chm indignatio parentes non neget sed objuret, mox demonstrat qua conditione negaverit matrem & fratres. Negavit utraque parentes.* & ita ibi sepe. Qua voce etiam usos antiquiores Spartianum & Lampridium cum aliis plebilisque doctiss. Casaubonus ad Marci Imp. vitam notat.

NON A INDIC. POL. COACTI] Fratres quippe communem hereditatem consensu dividendes pietatis officio funguntur, inquit Papi- nianus in l. ult. familie eriscunda.

SCRIPTUR. SERIE ALLIGARI] In charta absolutionis Henrici II. Angliæ Regis apud Hovedenum annal. part. post. *Ne in dubium veniant qua geruntur, & usus habet & communis consideratio utilitatis exposcit ut scripturarum serie debeant annotari.*

Cap. 15. LIBELLUS DOTIS] Quo pater sponsi, sponsæ dotem constituit. Nam apud Germanicas illas gentes, ut Tacitus scribit, *dotem non uxor marito, sed maritus uxori offert.* Leg. Burgundionum tit. 42. & tit. 62. *Mulier si ad alias nuptias transferit, omnia perdat; dote tamen sua, quam à marito suo acceperat, quandiu vixerit utatur, filio proprietate servata.* Leg. Ribuar. tit. 39. *De dotibus mulierum. Si quis mulierem desponsaverit, quicquid ei per tabularum seu chartarum instrumenta conscripserit, perpetuo inconvulsam permant.* Quibus verbis libellus dotis designatur; cujus specimen hoc capite extat. Leg. Saxon. tit. 7. & 8. in Tilliana editione c. 45. & 46. Leg. Alaman. tit. 56. Sic dotem accipit Greg. Tur. lib. 6. c. 18. ubi legatos refert in Hispaniam à Chilperico Rege missos ad inspicendam dotem que ejus filie constitui deberet. Et in pactioe Regum apud Andelaum lib. 9. *De civitatibus quas Galesuindam germanam Domne Brunichildis tam in dote quam in morgangeba hoc est masculinali dono in Franciam venientem certum est adquisisse &c.* Sic in synodo Triburienfi sub Arnulpho Rege cap. 25. *dotare*, ubi de Franco qui uxorem è Saxonia duxit, nec eam lege Francorum desponsavit vel dotavit. In charta libertatum Joannis Angliæ Regis apud Matthæum Paridem: *Assignetur vidua pro dote sua tertia pars totius terre mariti sui, qua sua fuit in vita, nisi de minori dotata sit ad osium Ecclesiæ.* Illud ipsum est quod *dotatium* dicitur à Clemente III. Papa in cap. *Plerumque*. De donation. inter vir. & uxor. & quod nos hodie *dotarium* appellamus. Eiusmodi dotis constitutio à Vvillelmo Siciliæ Rege in Ioanham Henrici II. Angliæ Regis filiam facta extat in annalib. Rogerij Hovedeni. Est & alia libelli dotis formula c. 37. formular. incerti auctoris. Quibus addere visum est libellum dotis non dissimilem, à doctiss. viro Ioh. Belio mihi concessum, qui circa annum MXL. conscriptus est.

Cum Dominus omnipotens & excelsus

condidit hominem ad imaginem & similitudinem suam, dixit: Non est bonum esse hominem solum, faciamus ei adiutorium simile sibi. Propterea relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una; non tamen duo, sed una caro. Et: Quod Deus conjunxit homo non separet. Igitur ego in Dei nomine Adam, dilectissima sponsa mea nomine Heldigardis, dono tibi donatumque esse volo de rebus meis, seu de beneficiis meis quæ sita sunt in pago Andecavis in villa quæ dicitur Chelzei, & alia villa quæ vocatur Nandulia, de Ecclesiis, de vineis, de pratis, de censu, de fringingis, de obligis, & de omnibus redditibus, tibi medietatem dabo. Et in alia comitate in pago Dunensi in villa quæ dicitur Vallarias, quæ teneo de filiis Alboldi per testimonia Geyleæ femine Hugoni, de ipsa villa medietatem. Et super fluvium Lidunum pharinarium, quæ est super quatuor & solidis quinque, & de super via chalceda arpenn. de vineis tres. In burbio S. Valleriani medietatem de mansionibus, & de areis similiter medietatem. Quod si quis libellum hunc dotis aliquem calumniaverit, auri libras quinque coactus exsolvat.

QUOD BONVM FAVSTVM] Hæc à Romanis desumpta sunt, quos boni omnis causa in plerisque negotiis ita præfari solitos notum est. De relationibus Coss. Suetonius lib. 3. c. 15. *Quod bonum felixque sit Caio Casari.* De nuptiis Iuvenalis:

signata tabula, dillum Feliciter.

DE DIP. MAR. ORDIN.] Hæc non satis conveniunt; quibus tamen rudera & fragmenta quedam inesse vetustissimatum juris Romani formularum conjicere licet. Videntur enim hæc verba significare, has nuptias ex præscripto legis Juliae de maritandis ordinibus fieri, & procreationis liberorum; quæ causæ, inquit, necessariæ sunt. Veteres namque legibus Iulius ad nuptias præmiis & pœnis adigebantur.

PROCREATIONI LIBEROR.] Vetustissima hæc quoque clausula, tabulis nuptialibus adscribi solita. B. Augustinus de civitate Dei lib. 14. c. 18. *Quid concubitus conjugalis, qui secundum matrimonialium præscripta tabularum procreandorum sit causa liberorum?*

DONATIONISQUE ANIMO] Separatur hæc donatio a dote, etiam ab una eademque persona sponso scilicet vel ejus patre fiant. Infra, *similiter & in dote titulum.* Sic apud Gregor. Turon. lib. 9. c. 19. *dos & masculinale donum seu morgangeba discernuntur.*

INTER AVR. ET ARGENT.] Inter pro præter, sepe hoc libro & aliis passim.

IN SUA DOMINAT. REVOC.] Ut libertatem habeat facultatem ea omnia in suam potestatem

tem revocandi, vel de his pro arbitrio disponendi.

Cap. 16. **SI ALIQUIS PVELL. INVIT.]** Libellus est dotis, quæ à viro constituitur qui contra voluntatem parentum puellam rapuit, re tandem composita; ideoque epistola compositionalis vocatur. Trahere autem heic & infra cap. 29. pro rapere accipitur, ut in leg. Sal. tit. 14. *Si puer Regis vel litus ingennam feminam traxerit, de vita componat.* Formulæ leg. Rom. cap. 16.

RAP. SCEL. MEO CON. SOCIAVI] Legi posset raptam scelere, meo conjugio sociavi, sive rapto scelere, quasi per rapinæ scelus. In l. 3. Cod. Theod. de raptu virgin. conjugium raptus scelere contractum.

FACIENTE CONTVRNO] Nullus sensus. Itaque asterisco notavi. Legendum opinor falso contubernio, id est, copis contractis, ope fociorum & amicorum. Sic leg. Salicæ tit. 16. *Si quis villam alienam adfallerit, ipse & omnes qui conviti fuerint quod in ejus contubernio fuissent &c.* & tit. 44. *Si quis collecto contubernio hominem ingenuum in domo sua adfallerit.*

VITÆ PERIC. INCVR. DEB.] Illud est ex lege Romana, l. 2. Cod. Th. de raptu virg. Lege autem Salica tit. 14. crimen raptus, ut cetera ferè delicta, pecunia tantum æstimatur.

DRAPPOS] Vestes, supra lib. 1. c. 12.

Cap. 17. **QUALITER IN VNO VOLVMINE]** Formula est testamenti mutui inter conjuges; quod post Novellam Theodosij & Valentiniani frequentari cœpit. Antea quippe vix licebat; quia & captatoris institutionis speciem referre videbatur. Theodosius & Valentinianus Novellæ. lib. 2. tit. 4. *In unius charta volumine supremum votis paribus condidere iudicium, septem testium subscriptionibus roboratum: cui nos æternam tribus firmitatem legis hujus definitione censuimus: quoniam nec captatorium dici potest, cum duorum fuerit similis affectus, & simplex religio testamenti condentium, quo pertinet. Captatorias.* De heredib. instituent. *Captatorias,* inquit Papinianus, non eam Senatus improbat quæ mutuis affectionibus iudicia provocarent.

SANA MENTE] Testamentum Gregorij Nazianzeni Episcopi: *ἄνθρωπος ἰσχυρὸς καὶ ἐπιεικής, ὁ ἴδιος τῶν ἰσχυρῶν τοῦ σώματος ἀνδρῶν καὶ ἡλικίας πῶς τὰ βέλτιστα.*

VT QVOMODO DIES] Leg. ut quando.

DIES LEGIT. POST TR.] In MS. legabatur *legionos*; cujus loco legitimus legendum esse nemo negaverit. Ita etiam in codice MS. Petri Pithœi. Apud Brissonium, qui hanc formulam exscripsit, vitiosè exaratum est *dies ultimus*, præter sensum & manuscripti fidem. Legitimus autem dies aperiendarum tabularum testamenti fuit post mortem testatoris, inæta triduum vel quinque dies. Paul. Sentent. lib. 4. tit. 6. Gregor. Turon. lib. 6. c. 45. *Multi meliores nati, qui vi compelluntur abire, testamenta condiderunt, resque suas Ecclesiis deputantes, atque petentes ut cum in Hispanias puella introisset, statim testamenta illa, tanquam si jam essent sepulchri, reserarentur.*

RECOGNITIS SIGILLIS] Paulus Sentent. lib. 4. tit. 6. *Tabula testamenti aperiuntur hoc modo, ut testes vel maxima pars eorum ad-*

hibeantur qui signaverint testamentum, ita ut agnitis signis, rupto lino, aperiat & recitetur, atque ita describendi exempli fiat potestas, ac deinde signo publico obsignatum in archium redigatur; ut si quando exemplum ejus interciderit, sit unde peti possit.

GESTIS REIP. MVNICIP.] L. Testament. Cod. de testament. l. In hac. Cod. de donation. Ejusque rei formula extrat infra cap. 37.

RELIQVI HEREDES] Testamentum B. Remigij Rhemenfis Episcopi apud Flooard. hist. Rhemenf. lib. 1. c. 18. *Hæc ita do, ita lego, ita testor. Ceteri omnes exheredes estote suntote.* Testamentum Gregorij Theologi Nazianzeni: *Ἐὰν οὐκ ἐπιβῆμι πρὸς τὴν βίβλιν τῆς ἀποστολῆς, ἢ τοῦ πῶς ἀποκαταστήσω τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἢ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἢ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.* Inde inter ceteros exheredare. Quod hac verborum formula fieri consuevit Theophilus auctor est lib. 2. Institut. tit. de exheredat. liberorum.

ID VTI FIAT DETVR] Hadoini Cenomanensis Episcopi sub Chlodoveo Rege testamentum apud Brissonium: *Ita ut ubicunque aliquid per hoc testamentum meum dederò, legavero, darique jussero, id ut detur, fiat, præstetur, fidei tua heres mea committitur.*

SED DVV IN VILLIS] Post varia legata adscripta, conjugi villas qualidam relinquit, in compensationem earum quas antea aliis legavit, in quibus, quod stante conjugio adquisitæ essent, uxori tertia pars competebar.

TERTIAM HABERE POT.] Gentes illæ quæ ex Germania in Galli sedes posuerunt, uxori tertiã partem concedebant rerum quas mariti stante conjugio adquisierant. Leg. Burgund. tit. 42. & tit. 62. *Filius unicus defuncti patre tertiã partem facultatis matri utendam relinquit, si tamen maritum alium non acceperit.* Leg. Ribuar. tit. 39. *Si virum supervixerit, quinquaginta sol. in dotem recipiat, & tertiã partem de omni re quam simul conlaboraverint sibi studeat vindicare.* Capitul. lib. 4. c. 9. ubi de collaboratione in beneficio seu feudo tantum agitur. Appendix Gregor. Turon. c. 85. Simile quid moribus nostris observatur, per eam societatem bonorum quæ inter conjuges intercedit. Apud Saxones media pars uxori cedebat, leg. Saxon. tit. 7. Apud Bajuvarios cum filiis in portionem vocabatur, & qualem unus ex filiis usufructuariam portionem auferbat, leg. Bajuvar. c. 14. tit. 7.

AD VASSOS NOSTROS] Vassi, fideles qui servitium exhibent. Nomen retinemus, *vassus*. Leg. Alaman. tit. 36. 4. *qualiscunque persona sit, aut vassus Ducis aut Comitum, & tit. 79. 3. & dominus ejus duodecim vassos infra domum habet.* Leg. Bajuvar. c. 2. tit. 15. *sive Regis vassus sive Ducis, omnes ad placitum veniant.* Capitul. lib. 2. cap. 24. *vassi & vassalli nobis famulantes.* lib. 3. c. 64. & 73. Capitula Episcoporum Rhemenfis & Rhotomagensis provinciarum in Carisiacensi palatio ad Ludovicum Regem an. DCCCXVIII. in comitatu drudorum atque vassorum. Apud Falctum antiquit. lib. 9. c. 15. *Drudi pro fidelibus, à Germanico vocabulo Druv fides.*

LIBEROS LIBERAS] Vide l. 18. §. ult. de aliment. & cibariis legat.

OBSEQUIUM] Vide l. 71. §. Titio centum. de conditionib. & demonstrat.

OBLATA] Vide B. Augustin. confess. lib. 7. cap. 2. de civitate Dei lib. 8. cap. 27. Idem ep. 64. Oblationes pro spiritibus dormientium super ipsas memoriam non sunt sumptuose. Tertullianus de resurrectione carnis: *Et tamen defunctis parentant, & quidem impensissimum officio pro moribus coram, pro temporibus esculentorum, ut quos negant sentire quicquam, etiam desiderare presumant.* Vide Apollonij Tyrij historiam.

ET VT HÆC PAGINA] Testamentum B. Remigij: *Huic autem testamento meo dolus malus abest averlique; in quo si qua litura vel charaxatura fuerit invenia, falsa est me presente, dum à me relinquitur & emendatur.* Berthramni Cenomanensis Episcopi testamentum apud Brissonium: *Si qua litura, si qua charaxatura, si qua littera adjecta sunt vel detracta, ego feci scribere jassi, dum meam mihi sapius prelego voluntatem, & omnia per singula recognosco vel emendo.* Clausula testamentis adscribi solita. Vipianus in l. 1. de his que in testam. delentur. *Etsi deo est novissime, ut solet, testamento fuerit adscriptum, LITURAS, INDUCTIONES, SUPERINDUCTIONES IPSE FECI, non videbitur referri ad ea que inconsulto conigerunt.* Quo loci non superinductiones sed superadditiones lego, ut mox sequitur venisset. Alioqui putida esset illa repetitio.

CARAXATURÆ] Deletiones, maculae, inquinamenta ab atramento. Sic in testamento B. Remigij & Berthramni Episcopi, locis proximè adductis. Gregor. Turon. lib. 7. c. 36. *Tunc es pistor ille qui tempore Chlotary Regis per oratoria parietes atque camera caraxabat?* & lib. 9. c. 9. *Vasa per domos diversorum signis nescio quibus caraxata sunt, que res nullo unquam modo aut eradi potuit aut deleri.* B. Irenæi vetus interpret. lib. 3. c. 3. *Tantum apostoli & discipulorum habuere reterentiam ut ne verbo quidem communiarent cuiquam in caraxanis veritatem.* Agobardus pag. 71. Glossæ veteres Labbei MS. *Charaxatis, scriptis.*

SUPERDICTIONES] Supercriptiones, que delectis imponi solent. Ceterum heic videtur omiffa clausula codicillaris, quam B. Remigius & Hadomius Cenomanensis Episcopus non omiferunt, *id codicillorum vice valere precepi, si juris aliquid videbitur defuisse.* qua omiffa, testamentum minus perfectum vim codicillorum non habebat. l. 1. de jure codicillorum.

ANTE TRIBUNAL CHRISTI] Gregorij Theologi testamentum: *Ταύτην γὰρ τὴν ἰδέουσαν κληρονομίαν ἢ βιβλίον τῆς ζωῆς, οὐκ ἔχω δυνάμει δίδωμι. ἢ ἡμεῖς ἴδοντες αὐτήν, ἀλλὰ τὸ εὐαγγελιστὴν καὶ μαρτυροῦντα ἡμῶν. Οὗ ἕνεκα καὶ αὐτὸν ἀποκαλύπτω ὑμῖν ἅπαντες τὰς ἀποκρυφθῆσαι ἀπὸ τοῦ κόσμου, ὅτι αὐτὸς ἴδων αὐτὴν, ἀποκαλύπτω ὑμῖν ἅπαντες τὰς ἀποκρυφθῆσαι ἀπὸ τοῦ κόσμου.*

PROHEREDIBVS] Qui loco heredum fuerunt; ut protutor qui tutor non est, sed tutoris loco.

SECVRITAS PRO HOMICIDIO] Om-

nibus Germanicis gentibus, que Gallias infederunt, mos erat privatas inimicitias armis persecuti. Que prava consuetudo adeo invaluit ut nec Principis imperio nec legum auctoritate per sexcentos ferme annos aboleri potuerit; quinimo legibus id non omnino prohibebatur, sed tantum nimia licentia certis finibus coërcita erat. Itaque qui unum ex propinquis & omnes adversos habebat, adeo ut si aliquis occisus aut vulneratus aut male multatus ab inimico quodam privato fuisset, continuo illius propinqui, affines, & amici advolebant, suam & suorum injuriam armis vindicaturi. Sed aliquando pace per amicos facta vel etiam in iudicio secundum leges transigebatur, quo casu, securitatis cautiones interponi solite; quarum exemplum hoc capite continetur & in formulis incerti auctoris cap. 18. & formulis leg. Rom. cap. 39. Tacitus de Germanis: *suscipere tam inimicitias seu patris seu propinquam quam amicitias necesse est.* Exempla passim extant, præcipuè apud Gregorium Turonensem, ut lib. 5. c. 5. & 32. lib. 6. c. 17. lib. 8. c. 18. lib. 10. c. 27. Præcipuum verò est quod pluribus ab eodem refertur lib. 7. c. 47. de Sichario & Austrefigulo; quorum Austrefigulus à Sichario cum quibusdam aliis interfectus, Sicharius à propinquis defuncti petitus, post varia dissidia, discrimina, cædes, agrè evasit; tandemque compositione facta, intercessionem Episcopi ipsius Gregorij Turonensis & iudicum, argentum ab Ecclesia Turonensi pro Sichario solutum est, & securitas ei ab adversariis data. Tunc, inquit, *dato ab Ecclesia argento, que iudicaverant accepta securitate componunt, datis sibi per partes invicem sacramentis ut nullo unquam tempore contra alteram partem altera mussent, & sic altercatio terminum fecit.* Qui mos privatæ vindictæ (quam *faidam* dicebant) reprobatum in Capitul. lib. 5. c. 332. sed ut facile appareat pessimam consuetudinem prævaluisse, nec potuisse coërceri: *Nescimus qua pernoxia inventionem à nonnullis usurpatum est ut hi qui nullo ministerio publico succurrunt, propter sua odia & diversissimas voluntates pessimas, indebitum sibi usurpant in vindicandis proximis & interficiendis hominibus vindictæ ministerium, & quod Rex saltem in uno exercere debuerat, propter terrorem multorum ipsi impudenter in multis perpetrare non metuunt propter odium.* Quod tandem gravius exarsit extremis secundæ Regum familie temporibus, & initio tertiæ. Namque & jus belli privati factum est; de quo nos fortasse aliquando plura.

PROICA SOL. TANT.] Delicta enim certa pecuniæ summa estimabantur, ut dictum est ad cap. 18. lib. 1. Gregor. Turon. lib. 9. c. 19. de Sichario ad Chramisindum: *Magnas mihi debes referre gratias, dulcissime frater, eo quod interfecerim parentes tuos, de quibus accepta compositione aurum argentumque superabundant in domo tua.*

VENDITIO] Formule incerti auctoris cap. 19. 14. leg. Roman. c. 5. & 8.

DVPLIAM PECVNIAM.] Cautio est duplæ evictionis causa, in venditionibus solita interponi, ut & capite proximo.

NEQVE IMAGINARIO IVRE] Imagi- Cap. 10.

- naria enim venditio nullā est. l. *Nuda*. 55. de contrah. empt.
- Cap. 12. **ME VOBIS VENDID.]** Venditorem leges suae rei perpetuū dixisse, non emptorem, notat Cujacius Observat. 23. c. 31.
- NON FVREM.]** Horat. lib. 2. sat. 3. *mentem nisi litigiosus Exciperet dominus.*
- Sic in formulis leg. Rom. c. 9. In servorum venditionibus id promitti & praestari solebat. Varro de re rustica lib. 2. c. 10. de pastoribus servis: *In horum emptione solet accedere peculium, aut si excipiet, stipulatio intercedere sanum eum esse, furtis noxiisve solutum.* Vlp. in l. *Si ita quis*. 31. de eviction. *sanum esse, furem non esse.* & in l. 32. *furem non esse, fugitivum non esse, errorem non esse.* l. 4. l. *Quod si nolit*. 31. §. 1. de edilitio edicto.
- NEQVE CADIVVM]** malum, improbum. Idioma Italicum integrum retinet *cattivo*. Vnde & nostris *chetif*. Leg. Boior. tit. 15. cap. 9. 2. *hermosum aut caducum.* Anr. Oifellus significati hoc nomine contendit comitiali morbo vexatum, quem nos hodie morbum caducum dicimus. In veteribus glossis barbaris MS. Labbazi: *Caducum, demoniacus.*
- PROBOS ATQVE PRÆSENTES]** Sic Genes. 23. Abraham pro agro quem emebat appendit quadringentos siclos argenti *probata & publica moneta*. quo loci Chaldeus paraphraustes vertit, *argenti quod per mercatores recipiebatur in unaquaque provincia.*
- Cap. 13. **CONCAMPVVM DE VILLIS.]** Concambium pro permutatione frequentissime apud Marculfum & ceteros formularum auctores. unde *concampiare & concampiare* apud eosdem pro commutare & permutationem facere. Leg. Sal. tit. 39. leg. Bajuvar. cap. 15. tit. 8. *Communitio, hoc est, quod cambium, talem qualem emptio habeat firmitatem.* In libris feudorum lib. 1. tit. 22. *Cambium.* & aliis saepe.
- Cap. 15. **CAUTIONES DIV. MODO]** Cautionis vocabulum pro re promissione & chirographo accipitur, etiam sine satisfactione; ut *cautio credita pecunie*. in l. *Minor*. 40. de minorib. & in l. *Leha*. 40. de rebus creditis; ubi cautionis credita pecunie formula exscribitur; cuiusmodi sunt illae quae hoc capite & proximis exhibentur, quibus debitor cavet se pecuniam a creditore accepisse, eamque certo die soluturam spondet; addita dupli poena, si debitor cessaverit. Quamvis Romano jure poenam ultra legitimum modum usurarum stipulari non liceret.
- KL. ILLIS PROXIMIS]** Singulis Calendis faenebrem pecuniam veteres locabant, unde & Kalendarium. Martialis lib. 8. *Centum explentur paginae Kalendarum.* Faenebris enim pecuniae ratio menstrua erat. B. Basilus in psalmum 14. homil. 2. de debitore: *plena est vis plene, ut visum patet.*
- Cap. 16. **ET QVOMODO]** Leg. & quando. similiter & cap. seq.
- Cap. 17. **DVM IPSOS SOLIDOS]** Donec pecuniam solvere possit, servitio creditoris se ipsum obligat. Obaratos Romani dicebant. Varro de re rustica lib. 1. c. 17. Idem de lingua Lat. lib. 6.

Qui suas operas in servitute pro pecunia quam debet dum solveret dat, nexum vocabatur, ut ab are obaratu. Hoc C. Popilio rogante Sylla dictatore sublatum ne fieret, & omnes qui bonam copiam ejurarent, ne essent nexi.

ABSQVE VILLO EVACVARIO] apochaevacuatoria, de qua c. 35.

QVI SE IN SERVITIO] Formula est qua is qui supplicio liberatus est, soluta ejus nomine ab aliquo pecunia, *statum ingenuitatis sua obnoxiat*, id est, ei qui redemit se ipsum subicit; addicit, & in servitutum tradit. Gregor. Turon. lib. 6. c. 36. *Clericum sub precio venundari procurant, ea videlicet ratione ut aus esset qui redimeret, aut certe morti addiceretur obnoxius.* Cuius haec Atherio Episcopo delata fuissent, misericordia motus, datus viginti aureis eum ab imminente exemit interitum. Leg. Bajuvar. c. 2. tit. 1. 5. Licebat autem unicuique se in servitutum dare, ut dicam infra ad leg. Rom. formulas.

IAM MORTI ADIVDICATVM] Veteribus quippe legibus crimina pleraque ita vindicabantur ut aut reus capite plecteretur, aut pecunia redimeretur. Leg. Salica tit. 52. & passim.

CHARTA DE AGNATIONE] Hac formula dominus servi qui puellam ingenuam rapuit, sopita controversia, cavet ut qui agnascerentur ex his nuptiis liberi & ingenui permanerent, non servi. Est & alia sub eodem capite formula. Nam si mulier sponte servo alieno conjuncta sit, ex Senatusconsulto Claudiano libertatem amittebat, ut etiam lege Salica. Heic verò jus illud à domino remittitur, ut qui ex his nascentur liberi sint, nec possit eos ut servos vindicare, aut manum injicere.

AGNATIONEM TVAM] quod ex te natum erit. Adgnasci pro nasci saepe apud Iurifconsultos. Edictum Theoderici Regis cap. 61. *Necesse est ut omnis matrem sequatur agnatio*. id est, filij omnes ad dominum ancillae pertineant.

IN MEO INCLINARE] Mulier quae se alieno servo junxisset, SC. Claudiano libertatem & substantiam amittebat. *Tacitus annal.* 12. Quod à Verpasio renouatum diu in usu remansit, & à Gallis observatum hinc apparet; sed in Oriente tandem Iustinianus antiquavit. Id ipsum lege Salica cavetur tit. 14. 7. *Si ingenua femina quemcumque de illis (servis) sua voluntate sequuta fuerit, ingenuitatem suam perdat.* Ivo Carnotensis episc. 221. & 242. Eodem jure Longobardi usi sunt. Sic & ingenuus qui alienam ancillam uxorem duxisset, servus efficiebatur, lege Salica tit. 14. 11. tit. 27. 3. Quibus conveniunt quarundam Galliae provinciarum leges: *En formariage le pire enporie le bon.*

LIBELLYS REPVDII] Exemplum est divortij consensu conjugum facti, quod aliquando licuit. l. *Si constans*. Cod. de repudiis. Atque etiam bona gratia matrimonium dissolvitur, inquit Hermogenianus in l. 62. de donat. inter vir. & uxor. Quod legi evangelicae adversum Conciliorum decretis reprobatum est, & à Iustiniano quoque Nov. 117. Tamn usum ejusmodi divortij etiam inter Christianos invaluisse haec formula ostendit. Est & alia adhuc ejusdem argumenti leg. Rom. c. 19.

SIVE AD SERVIT. DEI] Ex hac causa mutuo consensu olim divertebant. Nov. 117. c. 10. & pluribus probatur à Gratiano 33. q. 5. Sed tandem receptum est ut non aliter id ratum esset nisi uterque continentiam profiteretur. Synodi Rhemensis c. 3. Nicolaus Papa ad Carolum Regem. Burchardus lib. 9. c. 46. c. 1. cap. *Cum fu.* de conversione conjugatorum.

AVT COPVLÆ MATRIM.] Ex hoc loco apparet tum in usu fuisse ut post divortium mutuo consensu celebratum vir & uxor matrimonium cum aliis contrahere possent. quæ consuetudo, Christianæ legi contraria, merito reprobata est. Concilium Africanum c. 63. Burchardus lib. 9. c. 72. ex decretis Innocentij Papæ: *De his re- quisivis dilectio tua qui interveniente repudio aliis se matrimonio copulaverunt. quos in utraque parte adulteros esse manifestum est.*

Cap. 31. INCIPIVNT INGENUITATES] Varia sunt manumissionis formulæ, per chartam, seu per epistolam, quas tum *ingenuitates* vocabant, ut apud Greg. Tur. lib. 8. c. 41. Synodi Aurelianensis IV. c. 9. *Si de servis Ecclesia libertos fecerit Episcopus, in ingenuitate permanent. & apud veteres sepiissime.* Fortasse quòd libertinitatis ab ingenuitate discrimina ab usu recessissent, & ad solam manumittentis domini voluntatem attendetur, qui pro arbitrio libertis leges dicebat, ut non paucis probari posset exemplis. Igitur Marculfi seculo manumissio triplex, ut antea diximus, per denarium ante Regem, in Ecclesia, & per epistolam privatam. De prima actum est cap. 22. lib. 1. De manumissione in Ecclesia est cap. 12. formularum leg. Rom. ubi plura. Hoc autem capite chartæ sunt & epistolæ private, quibus libertatem dominus servo suo concedit. Per epistolam manumissionem olim datam probat. *Qui absentis.* de acquir. poss. & Caius lib. 1. Institur, seu potius Aniani aut Cujuspiam alterius epitome. Qui ita manumissi erant, *chartularij & tabularij* dicebantur, ut & qui in Ecclesia servitute libertati fuerant. Capitul. lib. 6. c. 213. Eiusmodi manumissionum exempla posterioris quidem ætatis, sed quæ his formulis in multis conveniant, subjecimus. Ex tabulario S. Laudi à Iohanne Belio habui.

PIISSIMVS Dominus noster Iesus Christus salutem humani generis paterno amore desideravit: inter alia præcepta quæ fidelibus suis dedit, ut æternæ vitæ gaudia possent adipisci, præcepit eis debitores suos à debitis illorum absolvere, quò ipsi ad summum iudicem suorum commissorum veniam valeant expectare. Tantæ igitur auctoritatis præmio compulsus, dominæque Ermangardis Comitissæ gratia precibûsque animati, nos Canonici S. Laudi hunc fidelem nostrum Radulphum, Ecclesiæ nostræ vinculo servitutis obnoxium, ab omni debito servilis conditionis pro animabus nostris Goffridique Comitis excellentissimi, qui potissimus Ecclesiæ nostræ fundator & ornator extitit, omniumque

Tom. II.

benefactorum nostrorum absolvimus, ut deinceps cum omni fructu suo licentia liberali donatus in quamlibet partem mundi eat, nec cuiquam successorum nostrorum eum ab arbitrio suo revocare liceat. Actum Andegavis in clauistro S. Laudi 1 v. KL. Octobris anno ab incarnatione Domini M C XII. Indidione v. concurrente epacta 1. Luna 1111. Paschali Papa sedem apostolicam obtinente, Ludovico in Gallia regnante, Fulcone adolescente consulatum Andegavensem regente, Reginaldo Episcopo Andegavensem Ecclesiam gubernante. Præsentibus & videntibus istis imposuimus nos Canonici S. Laudi manus nostras super caput Radulfi, ob favorem & confirmationem libertatis, videlicet Rodulphus sacerdos, Rothardus sacerdos. *Aliud ejusdem ævi.* Ego Fulco Comes Andegavorum & mea soror Ermengardis hunc fidelem nostrum Benedictum, nobis vinculis servitutis obnoxium, ab omni debito servilis conditionis pro anima patris nostri Fulconis & pro remissione malefactorum nostrorum absolvimus, ut deinceps cum omni fructu suo licentia liberali donatus, in quamlibet mundi partem eat, nec cuiquam successorum nostrorum eum ab arbitrio suo revocare liceat.

TANQ. SI AB INGENVIS] His verbis non tantum libertas data, sed & jura ingenuitatis, concessa videntur, quod miror. Nam à Principe more Romano impetranda erant. Nisi dixeris barbaris undique Gallias occupantibus hunc morem ab usu recessisse. Ex quo factum ut id omne ex dominorum arbitrio & beneficio penderet. Et inde paulatim manumissio ingenuitas dicta. Nec verò ad Novellam Iustiniani quis referat, per quam ingenuitatis jura omnibus libertis dedit, cum satis constet jus Iustinianicum tunc Gallis ignotum fuisse.

LIBERTINITATIS OBSEQUIVM] jus patronatus.

PECULIARI CONCESSO] Peculiare pro peculio. Burchardus lib. 2. c. 26. & 30. Vetus libertatis instrumentum sub Henrico I. Rege: *Peculiare quod nunc habetis, vel quod deinceps assequi poteritis, sicut vobis placitum fuerit, absque calumnia possideatis, & quieti prout volueritis disponatis.* Peculium manumisso inter vivos tacite datum videbatur, si ademptum non esset. L. *Si Stichus.* 53. de peculio. L. 1. Cod. de peculio ejus qui mer. lib. Heic autem nominatim conceditur, seu dubitationis tollendæ causa, sive quòd tum non aliter servo manumisso peculium competeret quàm si specialiter donatum fuisset, quod facilius crediderim. Burchardus lib. 2. c. 23. ex Conclio quodam Toletano. *De rebus illorum vel peculiari qui à dominis propriis libertate donantur ut ad gradus ecclesiasticos promoveri debeant, statutum est ut in potestate domi-*

000

norum consistat, quicquid ante libertatem habuerunt, utrum illis concedere voluerint, an sibi retinere.

DEFENSIONEM ECCLESIAE] Manumissi in Ecclesia sub ejusdem Ecclesiae tuitione consistebant. Videatur synodus Parisiens. III. can. 9. leg. Ribuar. tit. 40. Denariales qui ante Regem liberati fuerant, Regem patronum & defensores habebant. Itaque si quis eos occidisset, pretium compositionis chartularij quidem Ecclesiae solvendum erat, denarius autem Regi; iisque Rex aut Ecclesia, si absque liberis decessissent, succedebant. At qui per episcopalam manumittebantur ut nullum obsequium manumissor retineret, solebant defensionem Regis aut Ecclesiae aut etiam alterius potentis expetere, ut esset qui eorum libertatem tueretur & ab omni injuria eos vindicaret. Tandemque constitutum est ut quibus alius patronus & defensor deesset, horum occisorum poena Regi solveretur. Capitula Caroli M. leg. Bajuv. addita: *Qui per chartam ingenuitatis dimissi sunt liberi, ubi nullum patrocinium & defensionem elegerint, similiter Regi componantur quadraginta solidis.*

CVM COGENTE FISCO] Capitul. lib. 3. c. 28. *Si quis per chartam ingenuitatis à domino legitime libertatem est consecutus, liber permaneat. Si vero aliquis eum iniuste in servitute tenuerit, & ille chartam ingenuitatis suae ostenderit, & adversarium iniuste se in servitute velle comprobaverit, ille qui hoc tenuerit nullam qua in charta descripta est solvere cogatur.*

Cap. 33. **INGENUITAS POST DISC.**] Alia manumissionis est episcopalis, qua post mortem dominum servum libertate donat. Greg. Turon. lib. 9. c. 26. Ingeberga Chariberti Regis vidua, subitanea agritudine fatigata, migravit à seculo, multas per chartulas liberos derelinquens.

Cap. 35. **EVACUATORIA**] Evacuatoria tum dicebatur apocha qua creditor profitebatur sibi solutam fuisse pecuniam, ab evacuanda obligatione, idque cautione amissa. Nam haec apparet cautione reddita evacuatoriam non dari, quasi reddidit chirographi satis esset ad solutionem probandam. L. 2. de pactis. Securitas etiam dicebatur, praefertim in tributorum solutione. Senator Variar. lib. 11. ep. 7. *Merito ergo testimonium solutionis securitas dicitur, quo non solum animus sed substantia communitur.*

VACUA ET INANIS PERMANEAT] Inde *Evacuatoria*. B. Augustinus de cura pro mortuis: *ubi esset recantum, quo illa curio vacuata fuerat indicavit, qui locus à Cujacio jam notatus est ad tit. de apochis lib. 10. Cod. Theod. & Valentinianus de tributis fiscalibus Novell. lib. 1. tit. 23. Cautiones qua expensarum nomine v. in l. Octaviano emissa sunt, iusta ratione vacuamus.* Eo sensu vetus B. Pauli interpres ad Galatas: *Evacuati estis in Christo, cum proximè supra dixerit, debitor est universae legis scienda.*

SI ALIQUIS S. GASINDO] Forma haec traditur donationis qua dominus servo, qui jugiter ei ministrabat, aliquantulum agri concedit ab omnibus coloniaris functionibus omnino liberum & immune. Gasindi autem nomine, ut lib. 1. cap.

33. diximus, is servus significabatur qui non in agris, sed domi ministrat, quem veteres quaedam aliae formulae & capitula ministerialium de inu. causa vocant.

MANSELLVM] parvum mansum, qua de re ad lib. 1. c. 22.

PASCUARIVM] vectigal ex animalium passione. Greg. Turon. de miracul. lib. 2. c. 17. *Fuit quidam Diaconus qui relicta Ecclesia fisco se publicè junxit, &c. Accidit autem quadam vice ut saltus montenses, ubi ad asivandum oves abierant, circumiret, atque pascuaria qua fisco debebantur inquireret.*

AGRARIVM] vectigal agro impostum; quod in quibusdam Galliae provinciis nomen tenet *agrier*, seu vulgò *champart*, *terrage*. Leg. Bajuv. cap. 1. tit. 13. *De colonis vel servis Ecclesiae, qualiter serviant vel qualia tributa reddant, hoc est agrarium, provideat hoc iudex, secundum quod habet donet &c.* Agraticum l. 2. Cod. Theod. de veteran. Haec porro vocula a reponi debet, quae in regio exemplari vetustate exca legi non potuit, sed ex alio restitimus. Ea est vel *caropera*, quo nomine opera continentur quae carris seu plaustris fieri debent. Adnuntiatio Caroli Regis apud Pistas c. 19. *Pt illi taloni tam fcales quam & ecclesiastici qui sicut in polypticis continentur, & ipsi non denegant, caropera & manopera ex antiqua consuetudine debent, & margilam & alia quaeque carricare, qua illi non placent, renuum, quoniam adhuc in illis antiquis temporibus forè margila non trahabatur, qua tempore avi ac Domni & patris nostri trahi cepit, & de manopere in servia battere volunt, & tamen non denegant quia manoperam debent, quicquid eis carricare praecipitur de opera caropera, quando illam facere debent, sine ulla differentia carricent, & quicquid eis de opera manopera, quando illam facere debent, praecipitur, similiter sine ulla differentia faciant.* Apud Ansegium Capitul. lib. 1. c. 75. *carralia opera.*

RIGA] Tributi & vectigalis species. Verus formula: *in ea ratione ut riga exinde in cultura dominica arare & recondere faciam, item: in ea ratione ut riga & alius reditus terra persolvam.*

GESTA IVXTA CONSUEVD.] Constan. Cap. 17. *tinus in l. 1. Cod. Th. de sponsalibus testatur patrem suum nullam voluisse libertatem valere, si actis inserta non esset, hoc est, ut Anianus interpretatur, nullam donationem de quibuscumque rebus valere posse, si gestis non fuerit allegata. L. Data. l. In hac. Cod. de donationibus. Editum Theodetici Regis cap. 72. Testamenta, sicut leges praecipunt, allegentur. Hoc modo fides voluntatis aliena ritubare non poterit. Itaque testamenta publicari & insinuari necesse erat. L. Testamenta. Cod. de testamentis. Publicabantur autem testamenta & donationes in urbe apud magistrum census, in provinciis apud provinciarum retores, vel, si praesto non fuissent, apud magistratus municipales, aut si civitas illa vel oppidum, in qua donatio celebratur, non habeat magistratus, apud defensores plebis. L. 8. Cod. Th. de donationibus. Hujus insinuationis & publicationis forma hoc capite continetur. Gesta vero pro publicis actis passim dicuntur in constitutionibus*

Imperatorum & Aniani interpretatione. L. *Data*. Cod. de donationibus: *gesta confici super rebus etiam alibi collatis ubique sufficit*. & l. *In donationibus*. 31. Cod. eod. *gestis alligari*. In l. 8. Cod. Th. de donationibus: *Gestorum*, inquit Honorius, *confessionem sive ante traditionem sive post traditionem fieri oportebit, ut instrumentum quo continetur magnificentia apud acta publicetur*.

REGN. REGE ILL.] B. Ambrosius in Lucam: *Si Consules adscribuntur tabulis empionis, quanto magis redemptioni omnium debuit tempus adscribi! Habes ergo omnia quæ in contractibus esse consueverunt, vocabulum summam illic potestatem gerentis, diem, locum, causam*.

OMNI CVRIA.] Notum est civitates sub Romano imperio curiam seu senatum, dumvires seu magistratus municipales, & defensores plebis habuisse, oppida autem defensores tantum. In civitatibus quæ curiam & magistratus habebant, publicatio & infamatio actorum fiebat. Anianus ad l. 4. Cod. Th. de testamentis: *Testamenta omnia vel reliquas scripturas, apud censuales in urbe Roma voluit publicari hoc est, ut in reliquis regionibus apud curia viros testamenta vel quæcunque scriptura actis firmari solent, gestorum alligatione munitur*. Inde sæpissime in veteribus donationum formulis, *gestis municipalibus alligare*. Formulæ leg. Rom. c. 3. incerti auctoris c. 54.

OPTIME DEFENSOR.] De defensoribus civitatum tituli sunt in utroque Codice, de quibus etiam agit Nov. xv. Apud eos sunt infamationes testamentorum & donationum, testationes, depositiones. Quæ de causâ & archivum habent, sive scriinium, & scrinarium, & exceptores. Alij sunt defensores Ecclesiarum, sive advocati. Alij quoque defensores illi qui à summis Pontificibus ad curanda in provinciis S. Petri patrimonii seu possessiones delegantur; quorum officium à Pelagio Papa in epistolis & in registro Gregorij latè exponitur.

PATERE IVBEATIS.] Quæ sequuntur usque ad verba *prosequere quæ optas*, in regio exemplari decernit, sed ex cap. 54. formulatur incerti auctoris facile fuit restituere. quod ex ingenio Cujacius præstiterat ad Pauli Sent. lib. 4. tit. 6.

Cap. 38. TEXTVS MANDATI.] Mandatum ut testamentum sive donatio apud acta publicetur. In fine testamenti Hadoini Cenomanensis Episcopi, apud Brissonium, subjicitur ejusmodi mandatum. *Magnificis in Christo & sancta Ecclesia filiis Hadoino & Audranno Hadoinus Episcopus. Rogo & supplico caritati vestre ut cum me dominus & creator omnium de hoc seculo migrare præceperit, Cenomanni civitatem ire faciatis, & ibi testamentum meum, cum aperta fuerit, vobis prosequentibus apudque publica gestis municipalibus faciatis allegare, ut quod unicuique per ipsum testamentum sanctis, civibus, vel propinquis meis visus sum delegasse, vestra dispensatione uniusquisque juxta ipsam delegationem percipere valeat. & quicquid exinde egeritis gesseritis, ratum & firmissimum debeat permanere. Quod mandatum manu nostra firmavimus &c. quæ cum Mar-*

Tom. II.

culfo omnino conveniunt. Sic in formulis incerti auctoris c. 55. & leg. Rom. c. 2.

POST RECITATIONEM.] Sequitur contentio gestorum & recitatio testamenti.

ARCIEPVS PVBLICIS.] archis, archivis, scriinis. Notum est.

PRÆSTARIA DE RE ECCL.] Precaria Cap. 40.

proprie dicebatur libellus quo quis res Ecclesie utendas sibi dari rogabat, quæ de re hujus libri capite quinto. Hincmarus de divotio Hlotharij & Tetberge ad XII. interrogat. p. 399. *Quod sum erat loci sanctis donant per confirmationem & sibi usurpant per occupationem, quod ut seculi pauperiores non obtinent per deprecata præstationem, immo & sibi auferant, & locis sanctis non tribuunt. Præstaria autem vocabatur epistola qua Episcopus vel Abbas rem Ecclesie concedebat. Præstationis charta tradit. Fuldenf. lib. 1. *Ea ratione ut per vestram præstationis chartam ad vitam meam illud habere possim, quod alibi sic exprimitur, ut quod trado per vestram præstariam ad vitam meam possideam*. Hincmarus Ludovico Regi apud Flodoardum hist. Rhemenf. lib. 3. c. 20. *Qualiter sanctus Clodoaldus (villam Dudiciacum) sancto Remigio dederit, & quomodo Carolus Pipini Regis filius eandem villam apud Tilpinum Archiepiscopum obtinuerit in præstariam*. Idem lib. 3. c. 26. ex ejusdem Hincmari epistolis: *Bernardo Comiti Tolosano propinquo suo, pro rebus Rhemenfis Ecclesie in Aquitania conjacentibus, quas ille in præstariam sibi concedi petebat*.*

INDICVLVS EPISCOPI.] Solebant olim Cap. 41.

Episcopi in præcipuis solemnitatibus, ut in Paschate aut natali Domini, litteris Coepiscopos, Reges, & amicos visitare, & eulogias mittere, quod pertinet hoc Marculli caput, cum tribus sequentibus. Eulogia verò benedictio est; atque etiam res quæcunque, sive panis, seu sal, seu vinum, aut aliud ejusmodi cui benedictio illa accessit, eulogia dicitur. Eulogiarum quidem nomine sal aut panem catechumenis datum fuisse loco communionis ex synodo Carthagenensi & B. Augustino notat eruditiss. Fr. Pithæus in Glossario. Unde & loco communionis quæ singulis dominicis diebus fiebat, postea receptum est ut panis benedictus fidelibus non communicantibus daretur, qui uno verbo eleganter Græcis *ἀγιος*. Balsamon ad synodum Antiochi. cap. 2. Honorius in Gemma animæ lib. 1. cap. 67. Eulogiarum autem mittendarum morem antiquissimum esse constat. B. Augustinus ep. 34. *Panis quem misimus, uberior benedictio fiet dilectione accipientis benignitatis vestre*. Paulinus & Therasia ad Augustinum inter B. August. epistolas epist. 31: *Panem unum, quem unanimitatis indicio misimus caritati tue, rogamus accipiendo benedicat*. Paulinus epistola ad Alypium, quæ est 35. inter epistolas B. Augustini: *Hunc panem eulogiam esse tu facies dignatione sumendi*. Gregor. Turon. lib. 4. c. 16. *Chrammus ad basilicam ab antedicto sacerdote susceptus est; ibique comedens panem ad Childericum perendit*. Lib. 6. c. 5. *Chilpericus postulat ut accepta benedictione discedere &c. Hæc dicens, aquam manibus porrigi jubet; quibus ablutis, facta oratione, accepto pane, gratias Deo*

O o o ij

agentes, & ipsi accepimus & Regi porreximus &c. Lib. 8. c. 2. Surrexi ad occursum ejus, & data oratione deprecor ut in mansione mea eulogias B. Martini dignaretur accipere. Quod ille non respiciens, benigno animo ingressus, hausto poculo, admonitis nobis, ad convivium laus abscessit. Idem de gloria confessor. cap. 31. Benedictionem vocat Sulpitius Severus dialogo 2. Floardus hist. Rhemenf. lib. 2. c. 11. de S. Rigoberto Episcopo: *Hic venerabilis Presul Pipinum Majorem domus regia trahitur amicissimum habuisse, cui eulogias pro benedictione crebro solebat mittere.* Ad eulogias pertinet quod in vita Ludovici Pij dicitur Carolum M. filium interrogasse eum Rex cum esset, tanta tenuitatis esset in re familiari ut nec benedictionem quidem nisi ex postulo sibi offerre posset &c. Sangallensis lib. 1. c. 13. Capitul. lib. 6. c. 65.

Cap. 48. **SYPLICATVRIQ]** Preces sunt seu potius commendatitiae littere Abbati factæ, ut in cenobio aliquem qui monachus fieri cupit recipiat. Convertere enim tum usurpabatur pro monachum fieri, quasi dicas in monasterio degere.

Cap. 49. **INDICVLVS GENERALIS]** Indiculus pro omni epistola & libello accipitur, ut libro primo diximus. Hic autem qui generalis dicitur, epistola est commendatitia Episcopi, ut verisimile fit, qua is qui limina Apostolorum peregrinationis causa petit, omnibus Episcopis commendatur & Principibus per quorum ditiones iter facturus est.

NON VAGANDI CAUSA] Ideo Concilio Cabilonensi sub Carolo M. c. 44. & 45. prohibitum est Romam sine Baronum absque licentia Episcopi sui adire. *Sunt pauperes, inquit, qui vel ideo id faciunt ut majorem habeant materiam mendicandi.* Burchardus lib. 19.

Cap. 51. **QUALITER EX ORDINAT. REGIS]** Superiore libro formula est mandati regij ad Domesticos & Comites dati, quo jubet Princeps ut propter filij nativitatem in unaquaque fiscali villa tres servi manumittantur. Hoc autem capite forma proponitur qua Domesticus, ut regio mandato satisfaciatur, servos fiscales manumittit.

DOMESTICVS] Dignitas fuit non contentenda sub prima & secunda Regum nostrorum familia. Nam inter præcipuos regni ministros Domestici sæpe enumerantur, & in præfatione leg. Burgundion. *Sciatis itaque Optimates, Comites, Consiliares, Domestici, & Majores domus nostra.* Et cum munera in judicio accipere prohibeantur, eos quoque judicasse dici potest. Sic leg. Ribuar. tit. 90. *Ut Optimates, Majores domus, Domestici, Comites, Grafones, Cancellarij, vel quilibet gradibus sublimati in provincia Ribuarica in judicio residentes, munera ad judicium pervertendum non recipiant.* Hos etiam Regi judicanti adfuisse probat Marculus ipse libro primo, dum inter ministros & officiales qui Regi adfiderent, Domesticos recenset. Quod autem proprium Domesticorum munus fuerit, non satis constat. Nec enim iidem sunt qui aulæ Constantinopolitanæ Domestici, quos planum est scholis palatinis & militibus excubiis præfuisse; de quibus tit. de domesticis & protectoibus in utroque Codice. Apud Francos verò expensas Regi ad placita pro-

ficiscenti suppeditasse & necessaria quæque præparasse Domesticos ex Gregorio Turonensi apparet. Sic enim ille lib. 9. cap. 28. *Fuerunt etiam ad hoc placitum multi de regno ejus tam Domestici quam Comites, ad præparanda regalis expensa necessaria.* Ex hoc tamen Marculi loco nil clarius eorum officio. Quippe Domesticus dicitur *super villas Regis.* Ut planum sit Domesticos villis fiscalibus & fundis dominicis præfuisse & omnes redditus curasse.

AD APPENDICEM MARCVLFI.

NOTITIA DE COLONO EV.] Exem- Cap. 1.

plum est sententia inter Advocatum seu Defensorem Ecclesiæ, qui vindicat aliquem in colonum fundi ecclesiastici, & ipsum colonum, qui asserebat se liberum. Sed cum id probare non potuisset, nec die dicta ad sacramentum cum aliis præstandum adfuisse, convictus ipse agnovit se colonum. Itaque per Vicarium Comitis Advocato redditus est. Qua de re conficitur instrumentum, ut omnibus id notum fiat. Vnde & Notitia appellatur. Chronicon Besuense: *Notum fiat posteris & memoria commendatur quod &c.* infra pagina proxima. Alio sensu notoria vocabulum usurpant Jurisconsulti pro relationibus quæ ab Irenarchis, Stationariis, officio præfidis, & (ut ait D. Augustinus ep. 159.) ab his ad quos tunc pacis vigilantia pertinebat, in criminibus fieri solebant. l. 7. ad Sc. Turpillian. l. 31. Cod. Th. de Episcop. & Cleric. l. 7. Cod. de accusat.

ADVOCATVS SANCTI ILL.] Defensor sive protector Ecclesiæ aut monasterij, qui res & jura ejus tam in judicio quam extra judicium tueretur & actiones exerceret. *Ex d. c. c. c. c.* Nam ex synodo Carthaginensi cap. 75. inducitur est advocatorum defensor pro causis Ecclesiæ.

CASAM DEI] Ecclesiam. Alibi *donatio ad causam Dei,* & passim.

ADRHAMITVM] promissum. Adramire enim est jurejurando cavere se certa die & certo loco solemniter juraturum, *de sacramento fidem facere* in leg. Ribuar. tit. 68. Capitul. lib. 3. cap. 58. *Ut si sacramenta ad palatium fuerint adramita, in palatio perficiantur.* Lib. 4. c. 28. *Ubi antiquitus consuetudo fuit de libertate sacramenta adramire vel jurare.* & cap. 29. Leg. Sal. tit. 39. Infra cap. prox. *Vnde tale sacramentum per suam fiftucam visus fuit adramire.*

TENSANDVM] retinendum, ut libertatem retineret.

RACIMBURGIOS] Comites non solum, sed adfidentibus septem ut plurimum Consiliariis, jus dicebant, qui Racimburchi vel Racimburchi dicebantur. Leg. Salicæ tit. 52. 3. *Tunc Grafio congreget secum septem Racimburchios,* & tit. 60. leg. Ribuar. tit. 57. Capitula Pipini Regis: *Si causa sua ante ipsum Comitem fuit & ante Racemburgos, infra cap. 6. Eosdem Scabineos dictos esse existimo. Siquidem Scabineus judices erant, & septem numero Comiti adfidebant.* Capitul. lib. 3. c. 40. *Ut nullus ad placitum banniat nisi qui causam suam querit, aut si alter ei querere debet, exceptis Scabineis septem, qui ad omnia pla-*